

встановлювати з ними контакти, впливати на їхні інтереси, потреби і діяльність, набувати практики взаємодії з іншими. Метод психодрами і соціодрами дозволяє відпрацьовувати вміння відчувати ситуацію в колективі, оцінювати і змінювати свій емоційний стан та стан іншої людини, вміння ввійти з нею в продуктивний контакт. Ці методи дають змогу студентам вжитися в проблему, зрозуміти її зсередини. Під час обговорення проведення ігор учасники мобілізують весь свій досвід, знання, навички, вміння увійти в роль або образ певної особи, зрозуміти її дії, оцінити становище і прийняти правильну лінію поведінки. Використання ігор сприяє подоланню в учасників стереотипів професійного мислення, розвитку їх творчого потенціалу.

Розвитку творчого потенціалу студентів сприяють різного виду творчі завдання: написання творів, есе, казок, притч, підготовка опитувальників для інтерв'ю, складання анкет відповідно до теми заняття. Як показує практика, доцільно, за бажанням студентів, проводити публічні захисти творчих робіт, де студент творчо переосмислює і застосовує отримані знання з конкретних дисциплін.

Наш досвід переконує, що така організація навчального процесу у педагогічному вузі сприяє кращому формуванню педагогічної і зокрема технологічної компетентності студентів, дозволяє переосмислювати цінності, долати консерватизм і стереотипи педагогічного мислення, розвивати творчий потенціал особистості.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Таким чином розвитку творчого потенціалу студентів вищих навчальних закладів сприяють: набір розвинутих якостей особистості; засвоєння студентом і викладачем сучасних інформаційних технологій, засвоєння багатьох методик навчання і самонавчання. Вважаємо, що розвиток творчого потенціалу особистості студента у процесі навчання є одним з найважливіших завдань, які має вирішити вища освіта України у наступні роки. Перспективними на часі, на нашу думку, є організація і проведення досліджень, що стосуватимуться професійної й особистісної реалізації студентів з різними рівнем творчого потенціалу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреев В.И. Диалектика воспитания и самовоспитания творческой личности / В.И.Андреев. – Казань: Изд-во Казан. ун-та, 1998. – 238с.
2. Архангельский С.Н. Учебный процесс в высшей школе, его закономерности, основы и методы: Учеб.-метод. пособие / С.Н.Архангельский. – М.: Высшая школа, 1980. – 368с.
3. Богданова О.Г. Развитие творчества студентов как педагогическая проблема в вузах развитых капиталистических стран / О.Г.Богданова, В.М.Маршева, Н.П.Обухова / Под науч. Ред. В.И.Андреева и М.Г.Гарунова. (Проблемы зарубежной высшей школы: обзор. информ. / НИИВШ, вып.1). – М., 1988. – с.23–26.
4. Дружинин В.Н. Психология творчества / В.Н.Дружинин // Психологический журнал. – 2005. – Т.26, № 5. – С.101–109.
5. Кларин М.В. Интерактивное обучение – инструмент освоения нового опыта / М.В.Кларин // Педагогика. – 2000. – № 7. – С. 12–18.
6. Пометун О.І. Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід / О.І.Пометун, Л.В.Пироженко. – К.: А.П.Н., 2002. –135с.
7. Про вищу освіту: Закон України / Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки. Червень 2002.
8. Рындак В.Г. Непрерывное образование и развитие творческого потенциала учителя (теория взаимодействия) / В.Г.Рындак – М.: Педагогический вестник, 1997. – 154с.
9. Сисоева С.О. Педагогічні технології: проблеми, пошуки, перспективи впровадження / С.О.Сисоева // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2002. – № 6. – С. 15–26.
10. Хмельковська С. Формування творчого потенціалу майбутніх учителів іноземних мов у процесі фахової підготовки / С. Хмельковська. – Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук. – Одеса, 2005. – 20с.

***Резюме.** В статті аналізується творчий потенціал людини майбутнього педагога, специфіка його формування в процесі вузовського навчання, в частині, розкриваються особливості використання при цьому методів інтерактивного навчання.*

***Ключевые слова:** творческий потенциал, личность, будущий педагог, методы интерактивного обучения.*

***Summary.** In article the creative potential of the person of the future teacher, specificity of its formation in the course of high school training is analyzed, features of use thus methods of interactive training in particular reveal.*

***Key words:** creative potential, the person, the future teacher, methods of interactive training.*

УДК 159.923.2

В. Б. БУЧКО

ЗНАЧЕННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ СТУДЕНТА З ГРУПОЮ У КОНТЕКСТІ СВОБОДИ Е. ФРОММА

***Резюме.** Стаття присвячена висвітленню важливості групи для формування особистості студента. Аналіз проблеми здійснено через призму наукових поглядів Е. Фромма.*

***Ключові слова:** свобода, самотність, група, індивідуальність, механізми психологічного захисту.*

Постановка проблеми. Студентське середовище сприяє удосконаленню або придушенню особистості студента, певною мірою викликає зміну його характеру. Прекрасні чи потворні схильності людини не є суто біологічно зумовленими, а виникають у результаті соціального процесу формування особистості. І хоча студенти на свій вік є достатньо сформованими сім'єю, школою тощо, односторонні (група) продовжують удосконалювати або спотворювати їх характери. Часто постає дилема: бути частинкою групи чи окремим незалежним від неї індивідом. Той чи інший вибір може мати позитивні і негативні сторони. Оскільки в даній статті робиться спроба висвітлити проблему відчуження через призму наукових поглядів Е. Фромма, відокремлення студента від групи розглядатиметься з негативної точки зору.

Отже, **мета статті** – висвітлити вагомість включення студента в групу через призму наукових поглядів Е. Фромма.

В першу чергу до уваги взято працю Е. Фромма "Втеча від свободи". Окрім того, враховано наукові дослідження А. Соловйова, С. Московічі, Г. Теджфела та ін., котрі також займалися вивченням даної проблематики.

Другий період юності, на який припадає студентський вік, має специфічні закономірності та являє собою важливий етап у розвитку особистості. У цей період відбувається становлення фахівця, формування його світогляду, ідеалів, переконань.

Для студента характерна приналежність до певної соціальної (академічної) групи, в якій він проводить значну кількість часу. Студентська група об'єднує студентів спільною навчальною діяльністю як провідною в даний момент розвитку особистості. Виявлено, що вже з перших місяців функціонування студентської групи її слід розглядати не тільки як систему міжособистісних взаємин, а і як об'єднання мікрогруп [2, 53].

Разом із доцентровою силою втягнення в групу (мікрогрупу), існує відцентрова сила, яка виштовхує студента звідти. Вихід з групи надає студенту певну свободу, прагнення отримати яку Е. Фромм пояснює передчасною інтелектуально-технічною зрілістю та емоційною відсталістю людини. Причому поняття свободи має як позитивне, так і негативне значення. Негативна свобода – це відділення "Я" від "Ти", втеча від свободи після її отримання; а позитивна – це діалог між "Я" і "Ти", спонтанна активність. Негативна свобода є тягарем для людини, оскільки вона відчуває самотність, ізолюваність від групи. Для подолання негативної свободи необхідний прогрес соціальної психології, щоб компенсувати вже згадану емоційну відсталість людства [3, 12].

Перш ніж приступити безпосередньо до висвітлення теми, зазначимо, що Е. Фромм описав три типових невротичних механізми психологічного захисту від негативної свободи. Перший полягає у мазохістському або садистському потязі, другий – у відмові від своєї індивідуальності, а третій – у нестримному потязі до насилля, жорстокості та руйнування [5]. Окрім того, він описав динамічну адаптацію, яка являє собою пристосування "свого Я" до неминучої ситуації. Будь-який невроз – це адаптація до таких умов, які є для індивіда ірраціональними. Оскільки окремих індивід не може змінити групу, він приймає її умови. У іншому випадку уникнення групи веде до самотності та психічного руйнування.

Студент ідентифікує себе з якоюсь групою. Якщо він не може або не хоче це зробити по відношенню до тієї групи, в якій навчається, то він це робить по відношенню до іншої (родичів, футбольної команди, представників субкультури, гуртка тощо). Процес індивідуалізації – це процес посилення і розвитку власного "Я", внаслідок чого втрачається ідентичність з іншими членами групи. Окрім того, прогресуючий розвиток власного "Я" призводить до ізоляції, яка породжує інтенсивну тривогу, невпевненість, почуття безсилля. Підсилюючи свою індивідуальність, студент залишається наодинці з незрозумілим для нього світом.

Для уникнення "негативної свободи" психіка запускає механізм втечі від свободи, викликає гіперкомпенсацію, повну відмову від своєї індивідуальності і тотальне підпорядкування. За твердженням Е. Фромма підпорядкування не є єдиним способом позбутися самотності і тривоги. Існує єдиний конструктивний спосіб, який не призводить до нерозв'язаних конфліктів – спонтанні зв'язки з людьми і природою (любов, праця, творчість), які не знищують індивідуальності та дають можливість подолати страх самотності. З цього випливає, що зростаюча індивідуальність призводить в кінцевому результаті або до підпорядкування, або до спонтанної активності.

Саме ж підпорядкування здебільшого трактується як добровільний акт, що витікає з любові, поваги, а не зі страху (спрацьовує захисний механізм психіки). Згідно твердження Е. Фромма так само мазохістська залежність однієї людини від іншої маскується у свідомості як любов [3, 152].

Динамічна адаптація у студентському середовищі (групі) може як підсилювати індивідуальність студента, так і приглушувати її. Однозначно сказати, що краще - неможливо. Це залежить від того, наскільки індивідуальність студента спрямовує його "Я" до групи або від неї. Якщо особистість та індивідуальність розвиваються пропорційно, це можна вважати позитивною свободою. Іншими словами, студент реалізує себе в активних спонтанних зв'язках. Якщо "Я" студента відштовхує його від групи, конструктивним буде приглушення індивідуальності. Щоб дозволити собі бути "білою вороною" і при цьому не стати вигнанцем з групи необхідно бути харизматичним лідером або незамінним учасником групи. В іншому випадку почуття заздрості, презирства, ворожості матимуть місце. Конформізм може бути вимушений самою групою по відношенню до студента, або таким, коли студент впевнений, що він керується виключно власною волею. Останній варіант досить характерний для студентських груп, і в такому випадку має місце добровільне підкорення.

Якщо індивідуальність студента (його амбіції, "Я") зростають, а особистість – ні, то відбувається відчуження, а згодом спрацьовує один з трьох вищезазначених захисних механізмів психіки. Це деструктивна динамічна адаптація. У гіршому випадку звільнення від почуття безпорадності по відношенню до групи досягається шляхом руйнування самої групи. Таке час від часу трапляється в навчальних закладах США, коли студент чи учень розстрілює своїх однокурсників. Зруйнувати світ – остання відчайдушна спроба не дати зруйнувати себе.

Очевидно, що студентські групи з точки зору згуртованості бувають різними. Ряд дослідників показниками згуртованості вважають рівень взаємної симпатії в міжособистісних стосунках та міру привабливості (корисності) групи для її членів.

Д. Картрайт підкреслює, що спонукальну силу для суб'єкта входити в групу мають наступні властивості:

- привабливість членів групи (ступінь симпатії, що відчувають до них оточуючі);
- схожість між членами групи (цінності, настанови тощо);
- особливості групових цілей (їх відповідність потребам членів групи, чіткість постановки, успіх групи);
- своєрідність взаємозв'язків членів групи;
- задоволення груповою діяльністю (як частина загального задоволення працею);
- характер керівництва і прийняття рішень (стилі керівництва і фактична участь індивідів у вирішенні групових проблем);
- атмосфера в групі;
- величина групи [4, 94-95].

Беручи до уваги рідне спостереження за діяльністю та взаємовідносинами студентських груп, варто зазначити, що у консолідованих студентських групах наявна вища результативність пізнавальної діяльності, спостерігається взаємодопомога у підготовці та проведенні занять, достатня задоволеність міжособистісними взаємовідносинами та низька конфліктність між членами групи. У слабоконсолідованих групах спостерігаються зворотні тенденції.

Для будь-якої групи характерна наявність лідера. Керуючись науковими доробками Е. Фромма слід виокремити два види лідерів групи: раціональний та ірраціональний. Перший вид базується на компетенції, характеризується рефлексією та

критичним мисленням, а у разі необхідності може бути замінений іншим лідером. В основі другого виду лежить безпорадність і страх. Для такого авторитета критика є зайвою і під примусом сили може бути заборонена. Якщо раціональний авторитет характеризується рівністю взаємовідносин між членами групи та ним, а розбіжністю є тільки рівень знань, то ірраціональний лідер характеризується визнанням нерівності членів групи.

Тому староста студентської групи повинен бути раціональним лідером з високим рівнем саме емоційного інтелекту. Якщо староста призначений, а не вибраний групою, висока ймовірність того, що це буде формальний лідер. В такому випадку можливе відторгнення його від групи або уступлення керівництва групою неформальному лідеру. Формальному лідеру можна надавати підтримку чи виражати співчуття, однак це не відверне поразки, подібно тому, як співчуття поганому композитору не змусить захоплюватись його музикою. Оскільки роль неформального лідера (старости групи) у міжгрупових відносинах досить значна, а інколи ключова, є доцільність за його допомогою коригувати діяльність цілої групи.

Досить звичним для студентської групи є явище конкуренції, яке саме по собі сприяє умовному розподілу на успішних, посередніх та невдах. Окрім того, конкуренція сприяє розшаруванню студентів за принципом інтелекту, майнового статусу тощо. Рано чи пізно виникає почуття несправедливості. Відтак, в студенському середовищі (групі) повинен культивуватись дух співпраці, а не суперництва. Болонська система оцінювання порівняно з попередньою підсилює таку конкуренцію в групі, підкреслює нерівність в отриманих балах і, подібно до грошей, сприяє розшаруванню студентів по отриманих балах. Внаслідок цього може виникати тенденція до підсилення індивідуалізації тих, хто отримав найвищі (найнижчі бали), а між групою та "відчуженими" виникатиме прихована ворожість. А тому в групі повинні культивуватись знання як цінність, а не орієнтація на оцінку як доказ таких знань. Необгрунтоване прагнення отримати високу оцінку автоматично може сприяти відшаруванню студента від переважної більшості групи.

До вищезазначеної проблеми дотичною є проблема перфекціонізму як надмірного прагнення до досконалості. Перфекціоністська психологічна установка може призводити до невротичних станів. А. М. Воробйов у статті "Психологія перфекціонізму" виокремив три причини, які породжують перфекціоністську психологічну установку: виховання, суспільні стереотипи та схильність до хвороб [1, 9-10].

З точки зору Е. Фромма жага до удосконалення (перфекціонізму) сприяє розвитку індивідуальності, а та, в свою чергу, може призвести до відторгнення від групи і, в кінцевому результаті, підпорядкування. Фактично, в такому випадку індивід почуває себе пригнобленим, самотнім і безпорадним. Розвиток індивідуалізму без одночасного розвитку емоційного інтелекту студента може спричинити "втечу від свободи", викликати скриту ворожість до груп, від яких він відірвався, але все ще є залежним.

За Е. Фроммом, єдиний конструктивний спосіб розвивати індивідуальність (в руслі позитивної свободи) – одночасно розвивати особистість як суб'єкта соціокультурного життя, активно взаємодіяти з людьми і природою через любов, працю і творчість.

"Отруєні" боротьбою за високі бали (як викривлений спосіб збереження влади та досягнення слави), із уявним почуттям впевненості та безпеки студенти можуть віддалятися від групи з подальшою необхідністю підпорядкування іншій групі. Існує хибна думка про те, що досконале знання предметів може задовольнити потребу у впевненості. Насправді, сумніви не зникають, поки студент не подолає ізоляцію. Тому навіть унікальні знання чи надприродні здібності ніколи не забезпечать впевненість та незалежність від групи. А поінформованість про відмінності у рівні інтелекту чи матеріальному становищі студента сприяє збудженню почуттів заздрості, обурення, ворожості, презирства. Усвідомлення нерівності існування може викликати пряму чи непряму агресію. Сучасні "вишукані" способи вираження непрямої агресії серед студентської молоді вражають своєю завуальованістю. Сам факт такої практики несе потенційну загрозу мирному співіснуванню, замість співпраці сприяє конфронтації. Це може призводити до розколу групи або міжгрупових конфліктів, тому що інші учасники із спостерігачів схильні займати ту чи іншу позицію. А пасивна участь сприймається як "хто не за нас/мене – той проти нас/мене".

Варто зазначити, що теоретичні висновки Е. Фромма знайшли емпіричне підтвердження. Експеримент С. Мілгрема виявив непередбачувану схильність людини до проявів жорстокості та садизму. Слід припустити, що причиною є розвинений індивідуалізм у США, але це не дає підстав сподіватись, що в Україні результати були б набагато кращими. Тому ще раз варто наголосити на величезному значенні розвитку соціальної психології та її реальному впровадженні в практику.

Для студента та групи цілому характерне почуття справедливості. Кожен здатен розуміти це поняття зі своєї точки зору. Власне, хоча таке розуміння значною мірою є суб'єктивним, однак відбивається на згуртованості групи, може спричинити рух "до людей" або "від людей". Оскільки процес оцінювання також розглядається через призму справедливості, потрібно дотримуватись певних особливостей присвоєння балів.

Фактично, це більше стосується викладача, ніж студента. По-перше, для цього необхідна здатність входити в студентську групу і бути авторитетом хоча б у сфері дисципліни. Сам статус викладача не може заставити групу поважати себе, а надмірне відсторонення він групи не може розглядатись як позитивне явище. Для конструктивної взаємодії викладач повинен бути здатним, як мінімум, аргументувати прийняття своїх рішень, чітко пояснити особливості взаємовідносин і володіти достатнім рівнем емоційного інтелекту. Сам факт високого рівня IQ викладача не здатний викликати повагу та внутрішню мотивацію студентів вчити предмет. Скутість на парі може заставити студентів відмовлятися від вираження почуттів, а потім і самих почуттів. Оскільки позитивні емоції сприяють успішному протіканню пізнавальних процесів, навчальний процес повинен ними підкріплюватись. Викладання як чинник формування характеру студента повинен передбачати розвиток критичного і творчого мислення, а також викликати легкі позитивні емоційні переживання. Від останніх значною мірою залежатиме і сприйняття справедливості, оскільки емоційні чинники здатні значно впливати на процес оцінювання (когнітивну складову) та формувати позитивну або негативну установку як до викладача, так і до дисципліни. Розвиток емоційного інтелекту студентів сприятиме згуртованості групи, дасть можливість розвивати індивідуальність студента без загрози його відчуження та самотності. Такі щоденні молекулярні зміни здатні значно зменшити різницю між інтелектуальною зрілістю та емоційною відсталістю людей (за твердженням Е. Фромма).

Досить делікатним є питання доказування студенту протилежної думки, особливо коли це стосується його самого. У країнах Західної Європи простежується практика конфіденційності по відношенню до всієї групи. Часто це стосується навіть оцінок і робиться з метою уникнення зайвого підкреслення індивідуальності студента.

Антагонізм, який може загостритись між викладачем та групою, сприяє усвідомленню різниці “Я” і “Ти”, а тому не є бажаним і у разі виникнення повинен конструктивно усуватись. В жодному разі викладач не повинен переводити дискусію з предмета спору на особистість студента.

Із посиленням орієнтації на цінності Західної Європи та США, поняття колективізму набуло дещо негативного емоційного забарвлення. ЗМІ підсилюють цю різницю, викривлюють інформацію, свідомо чи несвідомо маніпулюють свідомістю людей. Відтак, спостерігається тенденція до наслідування не так істинних, як змальованих ЗМІ уже згаданих цінностей з нахилом до індивідуалізації. Це, в свою чергу, схиляє студентів усвідомлювати радше свою відмінність та нерівність, ніж спільність. За таких обставин відокремлення набуває загальнодержавної проблеми. В термінах Е. Фромма це “свобода від”, а не “свобода до”. На макрорівні постають проблеми самоідентифікації, самобутності нації, збереження традиції, культури, мистецтва. Якщо на мікрорівні це самотність, тривожність, спроба самогубства як крайній варіант “негативної свободи”, то на “великому екрані” – це потенційна загроза самознищення як етносу, нації або навіть людства. Перша та Друга світові війни можуть бути прикладом того, як розвиток інтелектуального потенціалу, амбіцій, індивідуалізації, розвитку свого “Я” породжує в окремих лідерів механізми психічного захисту, а саме: садистичне прагнення до підкорення інших, потяг до насилля, жорстокості та руйнування. У кращому випадку внаслідок відриву від групи психологічний захист виливається у конформізм та намагання бути “як усі”.

Якщо у суспільстві простежується майнова нерівність, то у студенській групі – нерівність з інтелектуальним потенціалом, носії якого досить часто докладають непомірних зусиль, необхідних для розвитку IQ. Насправді ж, для самореалізації більше значення має емоційний інтелект. Окрім того, в статті вже згадувалось про те, що теперішній емоційний розвиток значно відстає від інтелектуальної зрілості. Отже, група безперечно позитивно впливає на розвиток емоційного інтелекту студента, тому повне відчуження від неї (втеча від свободи) матиме негативні наслідки. Якщо індивід може підвищити свій IQ самостійно, то емоційний інтелект без зв'язків з соціумом йому не вдасться підвищити. Невгамовна жага влади і слави хоча і присутня в більшій чи меншій мірі в кожному, однак, на думку Е. Фромма, вона загрожує нормальному існуванню людини.

Підсумовуючи вищезазначене, слід наголосити на тому, що єдиний конструктивний спосіб розвитку ідентичності без загрози втрати соціальних зв'язків з групою – це спонтанна активність, яка виражається у любові, праці та творчості. Тільки за умови розвитку особистості можливий рух “до свободи”, а не “від свободи”. Тому навчальний процес повинен сприяти розвитку емоційного інтелекту та особистості студента в групі, а не індивіда поза групою.

Викладені у статті твердження базуються на основі річного спостереження за студентами першого, другого та п'ятого курсів, а також підкріплюються дослідженнями Е. Фромма. Саме в подальшому висвітленні та експериментальному підтвердженні (або спростуванні) висунутих тверджень можуть полягати перспективи подальших теоретичних та емпіричних досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Воробйов А. М. Психологія перфекціонізму / А.М. Воробйов // Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 43. – Рівне: РДГУ, 2010. – С.9-11.
2. Лузан П.Г. Студентська група дієздатна тільки тоді, коли вона згуртована і безконфліктна / П.Г.Лузан, Л.М. Жалдак // Педагогіка толерантності. - №2. – 1999. – С.53-56.
3. Фромм Э. Бегство от свободы / Э. Фромм. – Минск: Харвест, 2003. – 384 с. – (Философия. Психология.)
4. Cartwright, D. and Zander, A. (1968). Group Dynamics: Research and Theory (3rd ed.). New York: Harper & Row. – P. 94-95.
5. http://www.psihoterapevt.od.ua/articles/terapevticheskie/fromm_erich.html

***Резюме.** Стаття посвячена освітленню важности групи для формування личности студента. Анализ проблемы осуществлен через призму научных взглядов Э. Фромма.*

***Ключевые слова:** свобода, одиночество, группа, индивидуальность, механизмы психологической защиты.*

***Summary.** The article is devoted to highlighting the group impact on student's personality development. Problem analysis is based on scientific views of E. Fromm.*

УДК 159.942

О.Д. ГЛАВІНСЬКА, В.О. САВУЛЯК

ЕМПАТІЯ ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕДАГОГА

***Резюме.** Зміст статті сприяє розширенню та уточненню психологічних уявлень щодо розвитку емпатії у процесі спілкування та її впливу на ефективність педагогічного спілкування.*

***Ключові слова:** форми емпатії, ідентифікація, децентрація, комунікативна майстерність педагога, стилі педагогічного спілкування.*

Постановка проблеми. Останнім часом у психологічній науці спостерігається посилення уваги до методологічних, теоретичних, експериментальних та прикладних проблем психології спілкування. Причина цього інтересу до всієї сукупності проблем, які виникають перед наукою під час вивчення спілкування зрозуміла. Без наукового висвітлення феноменології, закономірностей і механізмів багатовимірного поліфункціонального процесу, яким є спілкування, неможливо створити загальну теорію формування психіки людини і розвитку її особистості. Без такого висвітлення неможливо сконструювати науково-обумовлений методичний інструментарій для практичної роботи з людьми у сфері навчання і виховання, виробничої праці, відпочинку.

Мета повідомлення – проаналізувати теоретичні та емпіричні питання розвитку емпатії як професійно знічної риси.

Людина живе і розвивається в суспільстві, в оточенні груп людей. Під впливом інших ми можемо змінювати свою поведінку і свої думки, переживати будь-які почуття в результаті взаємодії з іншими. Але все це відбувається завдяки тому, що обмінюючись інформацією і переживаннями з іншими, кожен з нас так чи інакше бере участь у спілкуванні. Спілкування